

Toinen tieto

PEKKA SULKUNEN

Yhteiskuntatieteessäkö ei tapahuisi edistystä? Viisitoista vuotta sitten käytiin Suomessa kiivaita keskusteluja ”diskurssianalyysistä”. Muotisanan kriitikot vaativat, että pitää tutkia työttömyyttä ja köyhyyttä sinänsä, eiväthän ne pelkkää puhetta ole. Nyt Stakesin köyhyystutkijat ja sosiaalityön asiantuntijat ovat julkaisseet mittavan teoksen, jossa vaaditaan, että on tutkittava nimenomaan sitä, miten köyhyydestä ja sosiaalityöstä puhutaan, ja osoitetaan monin esimerkein, miten se käy. Nyt vain tutkitaan niiden diskursseja, jotka ovat hallinnoinnin kohteena tai panevat sitä toimeen. Tätä sanotaan toiseksi tiedoksi viranomaistiedon vastakohtana, ei välttämättä hiljaiseksi mutta kuitenkin toissijaiseksi suhteessa vallan kieleen. Toissijaisuutta kuvataan arjen näkökulmaksi – siis pitkäaikaisyöttömän tai muuten sosiaalityötoimen asiakkaan, sosiaalityöntekijän, SPR:n tai kirkon vapaaehtoistyön mutta toisaalta myös europarlamenttiin pyrkivien poliitikkojen ääneksi.

Lähtökohta on tuttu siitä diskurssianalyysistä, jota aikoinaan vastustettiin: tietorakenteet sekä ilmentävät että tuottavat valtasuhteita, ja näkökulma on tietorakenteiden olennainen osa. Foucault’lainen hallinnoinnin diskursiivinen analytiikka on vain käännetty ylösalaisin: kun

siinä on tavanomaisesti keskitytty vallan näkökulmaan, nyt samaa ideaa sovelletaan hallittujen puheeseen. Erona on, että hallinnoinnin analytiikalla on taipumus nähdä mikrovallan rakenteet yhdenmukaisina ja yhdenmukaistavina hallintasuhteina ja vailla subjektia, toinen tieto sen sijaan korostaa subjektia eli puheen lähdettä ja puhujan asemaa. Niinpä kirjassa kiinnitetään huomiota siihen, miten tärkeää on äänen – tai itse sanoisin puhuja- ja vastaanottajakuvien – havainnointi tutkimusasetelmissa ja erityisesti tulkintateoriassa (Jukka Törrönen). Korostetaan fenomenologista tiedonkäsitystä (Sakari Hänninen), tutkittavien ja toisinaan tutkijan (Tarja Pösö; Kari Latvus, Anne Maria Maunuksela ja Susanna Hyvärinen) elämyksellistä kokemusta myös taiteen keinoin (Marjatta Bardy) sekä ennen kaikkea huono-osaisten ja heidän kanssaan työskentelevien tapaa käsitteellistää elämäntilanteensa, työnsä ja vuorovaikutuksensa järjestelmän kanssa.

Mistä tällainen epistemologinen katkos johtuu? Sananvalinta jo paljastaa syyn: viranomais-tieto ei enää riitä viranomaisille. Olemme siirtyneet projektiyhteiskuntaan, jossa kommentosuhteet on muutettu sopimuksen ja vapaaehtoisen yhteistyön, avoimen koordinaation raskaaksi

Jouko Karjalainen & Sakari Hänninen & Tuukka Lahti (toim.)
Toinen tieto
Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta
Helsinki: Stakes, 2005
335 s.

mielikuvaksi. Kuten Jouko Karjalainen loppuartikkelissaan toteaa, tiedon käyttöarvo on suhteessa siihen tarpeeseen tai tilanteeseen, jossa tietoa syntyy ja sitä käytetään. Kun hallinnointikäytäntö korostaa sekä kansalaisten että viranomaisten toimijuutta ja asiakasnäkökulmaa, heidän kohtaamisensa kuvaaminen edellyttää toisenlaisia tietomuotoja kuin komento- ja auktoriteettisuhteisiin nojaava valtion ja kansalaisen kohtaaminen. Tilastot, normit ja säännöt eivät riitä. Ominaisia niille ovat laadullisuus, yleistämisen ongelmallisuus, tunneulottuvuuden – esimerkiksi tunnustetuksi tulemisen, kunnioituksen ja muiden toimijuuteen liittyvien perustunteiden – keskeisyys ja tietysti huomion kiinnittäminen ilmaisuun, sanoihin.

Käsite toinen tieto tietenkin sisältää ajatuksen ensimmäisen tiedon kritiikistä. Kirjan paras artikkeli (Tom Erik Arnkil ja Jaakko Seikkula) on selkein ja

kirkkaimmin muotoiltu arvioivan järjen kritiikki, minkä olen nähnyt. Näyttöön perustuva ja parhaat käytännöt tunnistava sosiaalipolitiikka on toki osa samaa sopimussyhteiskunnan raskasta illuusiota kuin se hallinto-käytäntö, joka on myös toisen tiedon lähde. Sen ajatukselliset sitoumukset ovat kuitenkin kestämättömiä ja utopistisia suuressa osassa sosiaalityön todellisuutta. Ne edellyttäisivät, että käytännöt voitaisiin ”tuotteistaa”, tiivistää ohje- ja laatuksi-kirjoiksi ja siirtää sellaisinaan paikasta toiseen niin, että niiden toimivuutta voitaisiin mitata samoin menetelmin missä hyvänsä. Ajattelun taustalla on sinänsä järkevä pragmatismi: eikö ole turhaa takertua teoretisoimaan ongelmien syitä ja pohdiskelemaan niitä selittävien teorioiden paikkansa pitävyyttä, sen sijaan tulisi arvioida ratkaisuja ja ottaa käyttöön ne, jotka toimivat. Voihan olla, että hyväkään etiologinen teoria ei riitä kliinisen ratkaisun toimivuuden takeeksi. Miksi tarvitsisimme tietoa nuorison mellakoiden, ryyppäämisen tai ikääntyvien pitkäaikaisyöttömyyden syistä, jos meillä vain olisi näyttöä siitä, millaiset toimenpiteet niitä parhaiten ehkäisevät? Arnkil ja Seikkula korostavat, että hyvät käytännöt eivät siirry ohi ihmisten. Tähän voisi vain lisätä, että ensin-

näkin ne vaihtoehdot, jotka pääsevät mittauksen piiriin, ovat jo sinänsä teoreettisesti ja ideologisesti ladattuja (miksi pitkäaikaisyöttömiä pitäisi ”aktivoida” nimenomaan palkkatyöhön, jos he voisivat olla hyödyllisempiä, onnellisempia ja pienempi rasite muulla tavalla, vaikkapa laulamalla kuoroissa tai näyttylemällä harrastusnäyttämöillä?). Toiseksi, onhan olemassa hyviä sosiologisia teorioita siitä, miksi samalta näyttävä toiminta toimii vastakkaisilla tavoilla erilaisissa yhteyksissä (pelotteleva huumehäikäisy on tästä tunnettu esimerkki). On suurta voimavarojen tuhlausta, että teoreettisesti suuntautuneiden kunnollisten meta-analyyysien sijaan varat käytetään pienin ripauksin empiirisiin ja tapauskohtaisiin, aivan vailla yleistämismahdollisuuksia oleviin näennäisarviointeihin muka ”parhaiden käytäntöjen” tunnistamiseksi.

”Toinen tieto” on mielenkiintoinen kirja toisellakin tavalla projektisyhteiskunnan näkökulmasta. Kun yhteiskunta pirstoutuu ja sosiaaliset siteet alkavat näyttää vapaaehtoisin sopimuksiin perustuvilta, myös yhteiskunnan käsite tutkimuksessa näyttää haihtuvan ilmaan. Emme saaneet luettavaksemme kirjaa ”toinen sosiologia” tai ”vasta-yhteiskunta”, vaan kirjan erilaisista käytännöistä ja niihin kiin-

nittyvistä tietomuodoista. Olen sanonut tätä yhteiskunnan käsitteen korvautumista käytäntöjen ja ajatusmuotojen tutkimisella ”hexikologiaksi”, jolla viitataan Aristoteleen käsitteeseen hexis. Se oli aikoinaan Pierre Bourdieun vaihtoehto termille ”habitus” ja tarkoittaa suunnilleen samaa kuin ”käyttäytymis- ja ajattelutaipumus”. Tutkimusohjelmalla sillä näköjään voi olla myös vahva emansipatorinen tiedonintressi, kuten käy ilmi mm. Karjalaisen artikkelista: ”Normaalistavan teknologisen ajattelun läpikulkemisen tiedon riskinä on elämän moninaisuuden kadottaminen. Elämä on taloudellisen ja teknologisen vyörytyksen aikakaudella vaarassa muuttua toistoiksi ja kopioiksi. Tiedon tulee kantaa mukanaan myös jokaiseen tilanteeseen liittyvää toisen toimimisen mahdollisuutta. Voimme siis puhua myös toisen tai uuden mahdollisuuden tiedosta.” Näin varmaan on, mutta silti ihmetyttää, että vallan käsite on näinkin karkeasti yksinkertaistettu, kun puhutaan toisesta tiedosta. Eikö siitä tosiaan ole muuta sanottavaa kuin, että *viranomaisien* tieto vaatii vastapainokseen huono-osaisessa asemassa olevien ihmisten tilanteiden nostamista julkisen keskustelun kohteeksi?